

Research Paper

Studying the influence of Sadegh Chubak from the school of postmodernism and the geography of southern climate literature

Fereshteh Mousei¹, Fereidoon Tahmasebi^{*2}, Shabnam Hatampour³, Farzaneh Sorkhi³

1. 1 PhD student, Department of Persian Language and Literature, Shoushtar Branch, Islamic Azad University, Shoushtar, Iran.
2. 2 Department of Persian Language and Literature, Shoushtar branch, Islamic Azad University, Shoushtar, Iran.
3. 3 Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Shoushtar Branch, Islamic Azad University, Shoushtar, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 784-797

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Postmodern, climate literature, Chubak Seng Sabour novel.*

Abstract

The purpose of this article is to investigate the method of using the components of postmodern literature in the story of the patient stone by Sadegh Chubak (1377-1295), a contemporary Iranian writer. Chobak is one of the most influential novelists of modern Iran, from the geography of the literature of the southern region and influenced by the special local conditions such as its tone and dialect. The contents of his works can be seen as expressing concepts such as: corrupt and oppressive systems, superstitions, religion, poverty and corruption, and expressing the nightmare of human loneliness. Each of these concepts and features have a special relationship with postmodern components. Of course, Iranian postmodernists have used a variety of new methods and schools for writing stories, so that classifying their stories is not an easy task. The authors of this research have tried to discover and analyze the combined relationship between postmodern elements and climate literature in the novel Seng Sabbour by expressing the characteristics of climate literature that have dependencies on the themes mentioned in the novel Seng Sabbour. The result is that Chobek narrates the story in the first person from the language of different characters, the technique of fluid flow of the mind, internal monologue, the absent presence of the author in the story, which are all postmodern ways of telling the story; It has briefly displayed the complexities and vicissitudes of daily life in society and its era .

Citation: Mousei, F., Tahmasebi, F., Hatampour, S. and Sorkhi, F. (2023). Studying the influence of Sadegh Chubak from the school of postmodernism and the geography of southern climate literature. *Geography (Regional Planning)*, 13(52), 784-797

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.504295.4233

* **Corresponding Author:** Fereidoon Tahmasebi, **Email:** drftahmasibi@yahoo.com

Extended Abstract

Introduction

Discovery of unexplored spaces and territories, extensive awareness of society and culture, deep understanding of the layers of the poor and the captive of superstition, courage in fictionalizing living language and absorbing words, phrases, and idioms that stereotypical politeness prohibits from entering the written language, and humor and cruel but fictionalized criticism of religion, power, and oppression are other characteristics of the novel *Sang Sabur*. The location, space, and background of Chobak's stories pass through the limited and closed environments of the urban middle class and the city of Tehran, and the spaces of cities such as Shiraz and Bushehr and the dialects of the cities find their way into the prose and language of Persian fiction with Chobak. In addition to what was said above, Sadegh Chobak is influenced by regional literature, especially southern literature, which the authors try to explain and explain in this article. So far, the studies conducted on Chobak's works have only focused on the aspects and components of his naturalistic or realistic school, ignoring the fact that this view shows some of the stylistic and compositional characteristics of this author. Because a literary text, especially a story in Iranian works, can simultaneously have the characteristics of several literary schools, which is why it can be viewed from a combined perspective.

Methodology

By expressing the characteristics of climate literature that are related to the themes mentioned in the novel *The Patient Stone*, the authors of this study have tried to discover

the combined relationship between the postmodern components and climate literature in the novel *The Patient Stone* and examine and analyze them.

Results and Conclusion

Many components of postmodernism and climate literature can be seen in a combined form in the novel *The Patient Stone*; of course, Chubak's use of these components is so skillful that recognizing them leads the reader astray in different schools. Components such as: spoken language and dialogue, uncertainty and incoherence of the text, expression of the nightmare of loneliness and delusion of the characters, criticism of determinism, fatalism, poverty, ignorance and lack of awareness, denial of fixed and objective truth along with humorous criticism of religion, superstition and skepticism of past beliefs, corrupt and oppressive systems, description of realities and negation of the generality and comprehensiveness of belief, Chubak's use of various elements of popular culture and natural and human geography, such as beliefs and ideas, rituals, all exist in a combined form in *The Patient Stone*. All of these components, in addition to Chobak's deep familiarity with the culture of marginalized, poor people and his extensive use of local and indigenous elements in the story, can be considered Chobak's successes in creating an innovative perspective with a new approach to postmodern elements. In addition, the techniques used in the novel *Sang Sabur*, such as paradox and humor in the story's dialogues, the style of story writing, and the use of different tones are other innovations of Chobak in this novel that encourage the reader to study a work that combines postmodernism and local literature.

References

1. Aslani, Mohammad Reza (2004), Sadegh Chobak, Tehran: Story
2. Barahin, Reza (2001), Story Writing, Tehran: Negah
3. Barahin, Reza (2011), Gold in Copper, Tehran: Zaryab
4. Taslimi, Ali (2014), Propositions in Contemporary Iranian Literature (Stories) Tehran: Akhtaran
5. Payandeh, Hossein (2012), Short Stories in Iran (Postmodern Stories) Tehran: Niloufar
6. Chubak, Sadegh (2013), The Patient Stone. Tehran: Javidan -Kahun, Lawrence (2006), From Modernism to Postmodernism, Tehran: Ney Publishing
7. Dehbashi, Ali (2001), In Memory of Sadegh Chobak, Tehran: Sales Publishing
8. Rahbarian, Mohammad Reza (2017), In the Ashes of the Phoenix, Tehran: Pearl -Zarei, Roohollah (2002), From the Dawn of the Unconscious, Tehran: Negah Moasar
9. Shamisa, Sirous; (2019), Literary Varieties; Tehran: Payam Noor University
10. Mirsadegh, Jamal (2014), Fiction Literature, Tehran: Sokhan -Miraabedini, Hassan (2008), A Hundred Years of Iranian Fiction, Tehran: Cheshme

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)

دوره ۱۳، شماره ۵۲، پاییز ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

بررسی تاثیر صادق چوبک از مکتب پست مدرنیسم و جغرافیای ادبیات اقلیمی جنوب *

فرشته موسی ئی - دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

فریدون طهماسبی * - استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

شبنم حاتم پور - استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

فرزانه سرخی - استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۷۹۷-۷۸۴</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: پست مدرن، ادبیات اقلیمی، چوبک، رمان سنگ صبور</p>	<p>هدف این نوشتار بررسی شیوه به کارگیری مؤلفه‌های ادبیات پسامدرن در داستان سنگ صبور صادق چوبک (۱۳۹۵-۱۳۷۷) نویسنده معاصر ایران است. چوبک یکی از تاثیرگذارترین داستان‌نویسان نوین ایران، از جغرافیای ادبیات اقلیم جنوب و تاثیر پذیرفته از شرایط خاص بومی همچون لحن و لهجه زبانی آن است. درون مایه‌های آثار او را می‌توان بیانگر مفاهیمی از جمله: نظام‌های فاسد و ستمگر، خرافات، مذهب، فقر و فساد و بیان کابوس تنهایی انسان‌ها دانست. هرکدام از این مفاهیم و ویژگی‌ها رابطه خاصی با مؤلفه‌های پست مدرن دارند. البته پسامدرنیست‌های ایرانی طیف متنوعی از روش‌ها و مکاتب نو را برای داستان نویسی به کار برده‌اند، به گونه‌ای که طبقه‌بندی داستان‌های آنها کار آسانی نیست. نویسندگان این پژوهش با بیان ویژگی‌های ادبیات اقلیمی که وابستگی‌های به درون مایه‌های اشاره شده در رمان سنگ صبور دارند سعی نموده‌اند رابطه ترکیبی میان مؤلفه‌های پست مدرن و ادبیات اقلیمی موجود در رمان سنگ صبور را کشف و آنها را مورد بررسی و تحلیل قرار دهند. نتیجه اینکه چوبک با روایت داستان به شکل اول شخص از زبان شخصیت‌های مختلف، تکنیک جریان سیال ذهن، تک‌گویی درونی، حضور غایب نویسنده در داستان که همه از شیوه‌های بیان داستان پست مدرن است؛ به صورت موجز پیچیدگی‌ها و پستی بلندیهای زندگی روزمره در اجتماع و عصرش را به نمایش گذاشته است.</p>

استناد: موسی ئی، فرشته، طهماسبی، فریدون، حاتم پور، شبنم و سرخی، فرزانه. (۱۴۰۲). بررسی تاثیر صادق چوبک از مکتب پست مدرنیسم و جغرافیای ادبیات اقلیمی جنوب. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۳(۵۲)، ۷۸۴-۷۹۷

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.504295.4233

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر است.

* نویسنده مسئول: فریدون طهماسبی، پست الکترونیکی: drftahmasibi@yahoo.com

مقدمه

در تاریخ معاصر ادبیات داستانی ایران، دهه‌های بیست تا پنجاه خورشیدی، دوران شکوفایی و ظهور استعداد‌های شگفت‌انگیزی است. آثار صادق چوبک، نیز از سال ۱۳۲۰ وارد بازار شد در این دوران به علت آغاز جریان گذار جامعه از وضعیت سنتی اواخر قاجاریه به مدرنیته و تغییر ساختار اجتماعی و فرهنگی با الگو برداری از جوامع غربی، همه چیز تحت تاثیر این تغییرات قرار داشت. در این دوران ارتباط با جوامع اروپایی نسبت به گذشته زیادتر شد، گرایش جامعه به سوی ادبیات غرب گسترش یافت، ترجمه کتاب‌های نویسندگان بزرگ اروپای رونق گرفت... همه این عوامل باعث توجه جامعه فرهنگی و ادبی ایران به ادبیات غربی و گرایش نویسندگان ایرانی به نگارش داستان و رمان به سبک نویسندگان خارجی شد. از اولین نویسندگانی که نوشتن داستان کوتاه و رمان را با اسلوب و گرایش جدید آغاز کردند می‌توان به جمالزاده، هدایت، صادق چوبک و... اشاره کرد. آغاز کننده این حرکت جمالزاده و رونق دهنده و شکوفا کننده آن را می‌توان صادق هدایت دانست. دیگر نویسنده که موفقیت بسیاری استثنایی و ممتازی پیدا کرد، صادق چوبک است.

صادق چوبک در اغلب آثار خود، و به ویژه در رمان سنگ صبور، محروم‌ترین و فقیرترین لایه‌های جامعه ایرانی، مهم‌ترین مفاهیم فلسفی و هستی‌شناختی و عمیق‌ترین عواطف بشری را به داستان‌هایش افزود این مفاهیم فلسفی و اجتماعی بر ساختارهای ادبیات همچون پیرنگ سنجیده و جذاب و پرکشش، فضا و شخصیت‌سازی‌های استادانه، کشف ذهنیت و خلق زبان‌های متفاوت و متناسب با هویت اقلیمی، سن و سال، پایگاه اجتماعی، روان‌شناسی، فرهنگ و زندگی شخصیت‌های گوناگون داستان بنا شده‌اند.

کشف فضاها و قلمروهای کشف نشده، آگاهی گسترده بر جامعه و فرهنگ، شناخت عمیق از لایه‌های تهی دست و اسیر خرافه، شجاعت در داستانی کردن زبان زنده و جذب واژه‌ها، عبارت‌ها و اصطلاحاتی که ادب کلیشه‌ای ورود آنان را به زبان مکتوب ممنوع می‌کند و طنز و نقد بی‌رحمانه اما داستانی شده مذهب، قدرت و ستم از دیگر شاخصه‌های رمان سنگ صبور است.

مکان، فضا و پس زمینه داستان‌های چوبک از محیط‌های محدود و بسته طبقه متوسط شهری و از شهر تهران می‌گذرد و فضاهای شهرستان‌هایی چون شیراز و بوشهر و لهجه‌های شهرستانی با چوبک به نثر و زبان داستان فارسی راه می‌یابد. صادق چوبک علاوه بر آنچه در بالا گفته شد تاثیر پذیرفته از ادبیات اقلیمی و خصوصاً ادبیات جنوب است که در این مقاله نویسندگان سعی در تبیین و توضیح آن دارند. تا کنون بررسی‌های انجام شده در مورد آثار چوبک تنها به جنبه‌ها و مولفه‌های مکتب ناتورالیسمی یا رئالیستی آن بوده است غافل از آنکه این نگاه بخشی از ویژگی‌های سبکی و ترکیبی این نویسنده را نشان می‌دهد. زیرا یک متن ادبی خصوصاً داستان در آثار ایرانی، به طور همزمان می‌تواند مشخصات چند مکتب ادبی را داشته باشد به همین دلیل می‌توان از نگاهی ترکیبی بدان نگریست.

بیان مسئله و ضرورت پژوهش

با توجه به اینکه صورت ذهنی و ادبی صادق چوبک وابسته به اقلیم جنوبی ایران بوده و با جغرافیا و منطقه و فرهنگ ساکنان آن بخوبی آشنایی داشته است، رمان سنگ صبور در پرتو سبک پست مدرن و ادبیات بومی و اقلیمی نویسنده، در پرداخت روایی و توصیفی داستان، روان شخصیت‌ها، بیان لایه‌های پنهان افکار، عقاید و روحیات مردم به دایره‌المعارف زنده و جامعه از فرهنگ عامه و عناصر اقلیمی جنوب و ساکنان این بخش از کشور تبدیل شده. با این همه، تاکنون تحقیق جامعی در این مورد صورت نگرفته و ضروری است که رمان سنگ صبور از این منظر مورد بررسی قرار گیرد.

پیشینه تحقیق:

مقاله‌های متعددی با دیدگاه‌های مختلف در خصوص آثار صادق چوبک نوشته شده است. با این وجود پرداخت ترکیبی به ادبیات اقلیمی جنوب و مکتب ادبی پست مدرنیسم از جمله ویژگی‌های این پژوهش است که آن را با سایر مقالات متمایز می‌کند. مقاله «سه گونگی اقلیمی؛ طرحی نو در داستان نویسی اقلیمی جنوب» فصلنامه پژوهشنامه ادبیات داستانی (آذر ۱۳۹۷) نویسنده رضا صادقی شهپر با بررسی حوزه‌های پنج‌گانه داستان نویسی اقلیمی ایران گستره منطقه جنوب در داستان‌های اقلیمی را از

خوزستان و بوشهر و هرمزگان، فارس و کرمان دانسته است. نتایج بررسی نویسندگان نشان می‌دهد که در حوزه ادبیات اقلیمی ما با سه گونه اقلیم و ویژگی‌های خاص و متمایز روبه‌رو هستیم که عبارتند از: اقلیم روستایی، اقلیم دریایی، و اقلیم کارگری (صنعتی). البته اقلیم روستایی شامل سه نوع متمایز است: داستان‌های روستایی فارس و کرمان، داستان‌های سواحل خلیج فارس، داستان‌های بختیاری و ایلاتی.

مقاله «بررسی مولفه‌های پست مدرنیستی در رمان سنگ صبور چوبک» فصلنامه پژوهش‌نامه مکتب‌های ادبی (تابستان ۱۳۹۷) نویسندگان فرزاد بالو، شهرام احمدی و مریم خواجه نوکنده پس از بررسی رمان سنگ صبور به این نتیجه رسیده‌اند که این رمان از معدود رمان‌های فارسی است که آن را می‌توان با نظریه متفاوت ادبی از جمله پست مدرن مورد بررسی قرار داد. زیرا این رمان دارای مولفه‌ها و ویژگی‌های پست مدرن از جمله محتوای وجود شناسانه، فراداستان، چند صدایی، بینامتنیت، از هم گسیختگی و اختلال زمان و مکان و... برخوردار است.

مقاله «بررسی مکتب‌های ادبی در آثار چوبک، با نگاهی به مشخصه‌های رئالیستی و ناتورالیستی در دو رمان تنگسیر و سنگ صبور» نوشته مریم غلامرضا بیگی، نویسنده در این مقاله کوشیده است، مؤلفه‌های صوری و محتوایی دو مکتب ادبی رئالیسم و ناتورالیسم را در دو داستان تنگسیر و سنگ صبور کشف و تحلیل کند. در این مقاله به صورتی بسیار کلی به بهره‌گیری چوبک از فرهنگ عامیانه تنگستان از عناصر گویش تنگستانی، برای به تصویر کشیدن هر چه واقعی‌تر حوادث داستان اشاره شده است.

مبانی نظری پژوهش:

- پست مدرن

در سال ۱۹۳۴ «فدریکو دانیس» کلمه پست مدرنیسم را به عنوان واکنشی در برابر مشکلات و تجربه گرایی شعر نو به کار برد. در سال ۱۹۳۹ «آرنولد توین بی» اصطلاح فوق را برای پایان دوران مدرن و نظام بوروکراسی و سرمایه داری غرب اعلام نمود. در سال ۱۹۴۵ «برنارد اسمیت» واژه مذکور را برای معرفی نهضت جدید نقاشی موسوم به رئالیسم سوسیالیستی به کار برد. در دهه ۵۰ «چارلز اولسون» در ارتباط با شاعران و هنرمندان از نوع پست مدرنیسم سخن گفت که بیشتر رجوع به افرادی چون «ازرا پاوند»، «ویلیام کارلوس ویلیامز» تا شاعرانی همچون «تی.اس.الیوت». در اواخر این دهه ۱۹۵۹ و ۱۹۶۰ «ایروینگ هاو» و «هری لوین» به ترتیب معنای پست مدرنیسم را همان زوال و انحطاط فرهنگ مدرنیسم معنا کردند. تنها در اواخر دهه شصت و اوایل دهه هفتاد میلادی بود که پست مدرنیسم به عنوان فرآیند خاص محصل و توسعه یافته در فرهنگ آمریکا معرفی شد. فرآیندی که در واقع تحولی انتقادی در متن مدرنیسم، اگر نه اعلام پایان آن، محسوب می‌شد. (ر.ک: کهون، ۱۳۸۵: ۳-۱۵)

«مدرنیسم در معنای خاص، گرایش به فرم و ساخت است.» (تسلیمی، ۲۱۷: ۱۳۹۳) از گرایش‌های مدرنیست‌ها می‌توان به ایماژها و تصویرهای سینمایی تو در تو، تداعی زمان شکن و مکان گریز و شگردهای دیگر نام برد. برخی از شیوه‌های مدرنیست‌های متأخر، ترکیب مولفه‌های مکاتب ادبی است به نحوی که آن مولفه‌ها را می‌توان با مولفه‌های پسامدرنیست‌ها مشترک دانست. «پسامدرنیسم - دست کم با قرائت ایرانی‌اش - معیاری ندارد که آنها را از مدرنیسم جدا کند.» (همان، ۲۱۷)

وقتی جنبش ادبی نوینی سر برمی‌آورد، همه موضوعات جدیدی در دایره توجه داستان‌نویسان قرار می‌گیرد. زیرا شکل، رابطه‌ای مستقیم با محتوای داستان دارد. از این حیث، هر نویسنده‌ای که قصد داشته باشد به سبک پسامدرن داستان بنویسد، می‌بایست حتماً شکل بدیع و درخوری را مطابق با ویژگی‌های پسامدرنیسم برای داستان خود برگزیند. «نویسندگان داستان‌های پسامدرن، داستان‌های خود را علاوه بر ابداع کشف می‌کنند بدعت‌گذاری یک راه مهم برای تمایز گذاشتن بین امر نو و امر دیرین، و در انداختن طرح نو در ادبیات پسامدرن است. لیکن هر گونه بدعت‌گذاری در شکل داستان‌های پسامدرن، می‌بایست حتماً در خدمت بیان محتوایی مرتبط با فرهنگ معاصر باشد. توجه و اهمیت دادن به فرم داستان، کاری روا و درست است. اما اشتباه از آن جا آغاز می‌شود که داستان نویس توجه خود را منحصرأ یا عمدتاً به شکل داستان معطوف کند بی‌آن که کارکردی برای شکل پردازش مفرط قائل شود یا ربطی بین شکل داستان و محتوایش برقرار کند. در هر داستانی، شکل و محتوا دو قطب همپونند را تشکیل می‌دهند. هر داستانی، با به کارگیری عناصر مانند شخصیت، زاویه دید، مکان، زمان، کشمکش و غیره، دیدگاهی را درباره جنبه‌های ناپیدای فرهنگ یا پیچیدگی‌های رابطه انسان‌ها مطرح می‌کند.» (ر.ک پاینده، ۱۴۰۱ ج ۳: ۱۶۳-۱۶۶)

یک از ویژگی‌های مهم پست‌مدرن در برخورد با انسانها، برجسته کردن تمایزات آدمیان نسبت به هم است. نکته ای که در بررسی ما در اثر صادق چوبک بسیار مهم جلوه کرده است.

- ادبیات داستانی چوبک

ادبیات داستانی ایران که معمولاً در زمره ادبیات پیشامدرن‌اند، بیشتر مضمون‌گرا هستند تا فرم‌گرا. از آنجا که آثار گوناگون به ویژه داستان مقتضیات متفاوتی دارند و باید به ارتباط‌های پنهان آنها نیز توجه بیشتر نمود. داستان‌ها مبانی مختلف جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و گاه معرفی دارند که بنا به ضرورت بحث باید بدان‌ها پرداخت. به طور مثال نویسندگانی که به گزارش مستقیم مسائل اجتماعی و سیاسی نظر داشته‌اند اکثراً تا پیش از کودتا ۱۳۳۲ خوش‌بین‌تر بودند و در آخر سرخورده و بدبین.

از جمله ویژگی‌های آثار چوبک افراط در واقع‌گرایی و یک بُعدی بودن وقایع - فساد جامعه - آنهاست. اندیشه و تفکر چوبک در باب برخی از واقعیات نظیر مرگ و زندگی در داستان‌هایش با گفتگوهای شخصیت‌های ساختگی‌اش نمایان می‌گردد. بیشتر شخصیت‌های صادق چوبک از طبقات فرودست اجتماع هستند: کارگر، تریاکی، جانی، فاحشه و... زبان چوبک محاوره‌ای و عامیانه و همخوان با شخصیت‌ها و پایگاه اجتماعی آنهاست. در سنگ صبور از لهجه شیرازی استفاده کرده است.

ادبیات اقلیمی یا بوم‌گرایی

تاریخ ایران بیانگر این نکته است که ادبیات - به خصوص داستان و رمان - فرآیندهایی هستند که در شرایط خاص زندگی و اقلیمی و از همه مهم‌تر اجتماعی شکل می‌گیرند. نویسنده در این شرایط است که می‌تواند با جامعه خود به گفتگو مشغول شود. پس اعم نویسندگان و شاعران معاصر ایرانی با تمام ارزش‌های متنی‌شان به دلیل گرایش به مسائلی از جمله اقلیم و بوم‌هویت ملی پیدا می‌کند. بر این اساس تنوع ادبی ایران عمدتاً از رنگارنگی فرهنگی ناشی می‌شود. اگرچه در ادبیات اقلیمی، فضاهای داستانی واقعی و تخیلی هستند، ولی اکثر نویسندگان این مکتب تلاش می‌کنند که به کیفیت و مختصات جغرافیایی بومی و ناحیه‌ای آن وفادار باشند.

منتقدان ادبی براساس خاستگاه شاخه‌های مختلفی برای ادبیات اقلیمی معرفی کرده‌اند. میرعابدینی به «حوزه شمال» و «حوزه جنوب»، سپانلو به مکتب خوزستان، مکتب اصفهان، مکتب تبریز و مکتب گیلان معتقد بوده‌اند. قهرمان شیری، ادبیات اقلیمی را به آذربایجان، اصفهان، خراسان، غرب و آذربایجان تقسیم می‌کند و صادقی شهرپور حوزه داستانی جنوب، شمال، خراسان، غرب و آذربایجان را معرفی می‌کند. در تعیین حدود جغرافیایی هم اختلاف نظرهایی هست.

هر اقلیمی نشانه‌های خاصی برای خود دارد. شمال ایران دارای نشانه‌های جنگل، دریا، صید، برنج و امثال آن است؛ در مقابل جنوب، خشکی، نخل، نفت و نظیر آن نشانه داستان‌های اقلیمی رایج آن را تشکیل می‌دهد. البته شرایط خاص اقلیمی «در ادبیات هر منطقه موثر است اما جغرافیا عامل اصلی نیست، زیرا در عالم ادبیات، بیش از جغرافیا و اقلیم، انسان و مسائل مربوط به او اهمیت دارد. یکی از دلایل اهمیت داستان نویسی جنوب به سبب تنوع فضاها و زندگی‌هایی انسان‌های است که این ادبیات مطرح می‌کند.» (میرعابدینی، ۱۳۷۷: ۵۶۱)

اقلیم گسترده جنوب ایران شاهد تنوع فرهنگی ناشی از آمیزش صورت‌های گوناگون زندگی است. در نتیجه «این تنوع مواد قابل توجهی برای داستان نویسی فراهم می‌آورد و شخصیت‌های متنوعی را در منظر نویسندگان جنوبی قرار می‌دهد. ویژگی دیگر داستان جنوب حاصل گوناگونی جغرافیایی آن، از صحراهای سوزان تا نخلستان‌ها و دریای گسترده است.» (همان: ۵۸۳)

داستان جنوبی به سبب نقش آن در شکل‌گیری مدرنیسم ادبی نیز اهمیت دارد. زیرا مناطق جنوبی از نخستین شهرهایی بودند که با ادبیات غرب و مظاهر مدرنیسم آشنا شدند. این تاثیر هم از جهت تدارک دیدن فضاها و مضمون‌های تازه برای ادبیات ایران است و هم از حیث توجهی که به فرم‌ها و شگردهای ادبی مدرن دارد.

جدول ۱. اصول پست مدرنیسم و بوم‌گرایی

ادبیات اقلیمی (بوم‌گرایی)	پست مدرنیسم
تاکید بر شخصیت‌ها	مضمون‌گرا

تاکید بر لهجه‌ها، گویش‌ها	جامعه‌شناختی، روان‌شناختی
تاکید بر رسوم یک منطقه	گزارش مسائل اجتماعی و سیاسی
توصیف واقعیت‌های	توصیف واقعیت‌های
احساس و شیوه تفکر و رفتار شخصیت	بدعت گذاری در محتوا

خلاصه رمان

صادق چوبک بعد از «تنگسیر» (۱۳۴۲)، دومین رمانش یعنی «سنگ صبور» را در سال ۱۳۴۵ نوشت. وقایع رمان سنگ صبور در سال ۱۳۱۳ هجری شمسی اتفاق می‌افتد و دربارهٔ چند اجاره‌نشین در شیراز است که در یک خانهٔ حیاطدار قدیمی با چند اتاق کوچک، زندگی پر از فقر و فلاکت و تباهی را از سر می‌گذرانند. خانه متعلق به فردی به نام میرزا اسدالله است که وضع مالی‌اش بد نیست. قصه دربارهٔ زنی از ساکنین این خانه به نام گوهر است که ناپدید شده و این سرآغاز ماجراست. داستان به صورت تک‌گویی بیرونی یا تک‌گویی نمایشی از زبان شخصیت‌های مختلف بیان می‌شود. البته رمان بر بستر جریان سیال ذهنی روایت می‌شود.

سیف القلم، پزشکی هندی مقیم شیراز به دوران رضا شاه، که چند فاحشه را با خوراندن سیانور به قتل رساند، از نخستین قاتلان زنجیره‌ای در تاریخ ایران است. سنگ صبور بر مبنای همین حادثه واقعی خلق شده است. سنگ صبور از منظر و زبان همه آدم‌های داستان، بجز گوهر قهرمان اصلی، روایت می‌شود. «گوهر گر چه غایب است ولی بیش از همه در داستان حضور دارد. سنگ صبور دومین رمان و آخرین اثر صادق چوبک است.» (زارعی، ۱۴۰۱: ۵۳)

سنگ صبور بیست و چهار فصل دارد و در هر فصل داستان را از زاویهٔ دید شخصیت‌های مختلف داستانی می‌بینیم. تعداد شخصیت‌های اصلی شش نفر است، هشت فصل داستان را احمدآقا، پنج فصل را بلقیس، شش فصل را کاکل زری، چهار فصل را جهان سلطان، و یک فصل را سیف القلم روایت می‌کند. شخصیت‌های داستان به صورت تک‌گویی، به روایت بخش‌هایی از درون خود و دنیای پیرامون خود می‌پردازند.

در طول رمان صدای مسلط نویسنده به گوش می‌رسد و ما با متنی چند صدا مواجه نیستیم. شیوهٔ روایت و زبان همهٔ شخصیت‌ها شبیه هم است و جز استفاده از چند کلمهٔ بچگانه در روایت‌های کاکل‌زری، تمایز و تفاوتی در زبان و بیان شخصیت‌ها نیست.

احمد آقا، بلقیس، کامل زری، جهان سلطان، سیف القلم شخصیت‌هایی هستند که داستان را از زاویه دید آن‌ها می‌بینیم. انتخاب این فرم داستانی به خواننده امکان می‌دهد که به تمام زوایای تاریک داستان آشنا شود و صداهای شخصیت‌های بیشتری در داستان شنیده شود که هر یک دایرهٔ لغات، لحن و لهجهٔ مختص خود را دارد.

مادر گوهر خانهٔ حاجی اسمعیل رخت شویی و کلفتی می‌کند و گوهر نیز در آنجا بزرگ می‌شود. حاجی که سه همسر دارد ولی از هیچ کدام بچه دار نشده به مادر گوهر می‌گوید که خواب دیده سیدی سبزه‌پوش را دیده که به وی گفته که اگر با گوهر ازدواج کند صاحب بچه می‌شود. مادر راضی می‌شود و گوهر دوازده ساله را سر سفرهٔ عقد می‌نشانند. با باردار شدن گوهر سه همسر قبلی حاجی بنای حسادت و ناسازگاری با نو عروس را می‌گذارند اما حمایت‌های حاجی از زن باردارش مانع موفقیت آن‌ها می‌شود. اما روزی که گوهر و پسرش کاکل زری به اتفاق جهان سلطان، به شاه چراغ رفته‌اند، دستی به بینی کاکل زری می‌خورد و او خون دماغ می‌شود. مردم که معتقدند اگر حرام‌زاده ای وارد حرم شاه‌چراغ شود خون دماغ می‌گردد، مادر را بازخواست می‌کنند که چرا بچهٔ حرام‌زاده را به حرم آورده و خود را رسوا ساخته است. پس از این حادثه، یکی از زنان حاجی به او القا می‌کند که کاکل زری از شخص دیگری است چون او بچه دار نمی‌شده است و بنابراین گوهر نمی‌توانسته از او باردار شود. حاجی حرف‌ها را باور می‌کند و مادر و پسر و جهان سلطان را که اصرار بر بی‌گناهی گوهر دارد از خانه اخراج می‌کند. گوهر برای گذران زندگی مجبور می‌شود که به صیغه مردان برود. در نهایت به دست پزشک هندی به نام سیف القلم، که در شیراز علیه فواحش قیام کرده به قتل می‌رسد. جهان سلطان در کنافات خود می‌میرد و کاکل زری تنها در حوض خانه خفه می‌شود.

- سبک و ویژگی رمان سنگ صبور

در رمان سنگ صبور، شکل و فرم پردازش تصویر از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، بدین مفهوم که ساختار رمان و مفاهیم مطرح‌شده همگی با یکدیگر در انطباق هستند. این تصویر در همه کتاب، از جمله عنوان، پیش‌درآمد، فصل‌بندی، شخصیت‌پردازی و زاویه‌دیدهای مختلف انعکاس دارد و تطابق ساختار و محتوا باعث تقویت و همچنین افزودن لایه‌های معنایی مختلف به رمان می‌شود.

معنای سنگ صبور، سنگی که مردم رنج‌ها و مصائب خود را برای آن بازگو می‌کردند و در نهایت سنگ از درد دل‌های مردم پر می‌شد و می‌ترکید. این معنا در سرنوشت هر یک از شخصیت‌های داستان دیده می‌شود در سنگ صبور چوبک هر یک از راویان، به تک‌گویی درونی می‌پردازند و در نهایت منهدم می‌شوند.

در سنگ صبور چوبک هر شخصیت داستان به زبان خودش، زبان متناسب با فرهنگ و خانواده و سن و سالش سخن می‌گوید؛ کودک، کودکانه می‌اندیشد و کودکانه هم حرف می‌زند، زن زنانه فکر می‌کند و زنانه هم حرف می‌زند و بدین ترتیب هر یک از شخصیت‌ها به بهترین وجه شکل می‌گیرند و شخصیت‌پردازی موفقی ایجاد می‌شود که در بستر حوادث داستان، زیبایی و عمق خوشایندی به داستان می‌دهد. «صادق درباره آثارش کمتر حرف می‌زند، اما چنان سخت به او پیچیدم تا توانستم این چند جمله را بیرون آورم. گفت: سنگ صبور بر خلاف سایر نوشته‌ها دیگر دارای کلید است. که با شناخت سمبول‌ها و آگاهی از گذشته و با در نظر گرفتن عنصر زمان و فضا می‌توان گره‌های داستان را باز کرد...» (رهبریان، ۱۳۹۶: ۳۳)

– بحث و بررسی

– توصیف واقعیت‌های و نفی کلیت و جامعیت از عقیده

داستان شامل تمام رویدادهایی است که توصیف می‌شوند و «پیرنگ» زنجیره علیت‌ها است. از آنجا که وقایع در داستان و در زندگی به نحوی با یکدیگر مرتبط‌اند پس باید در ارتباط با یکدیگر توصیف شوند. چوبک در توصیف واقعیت‌های زندگی و سواس زیادی دارد و این نیز از ویژگی‌های آثار وی محسوب می‌شود. بیشتر داستان‌های او سرگذشت تیره‌بختی انسان‌های است که گرفتار نادانی و خرافه هستند. چوبک به واسطه شناختی که از طبقات فرودست دارد، سراغ شخصیت‌های رفته که بخشی از این رفتار را نشان می‌دادند. اما پیرنگ سنگ صبور چوبک یا عللی که شخصیت‌ها را درگیر سلسله حوادث می‌کند، جدا از داستان است و به عبارتی عین داستان نیست. اینکه چرا گوهر یا بقیه شخصیت‌ها گرفتار این گونه سرنوشت‌های شوم می‌شوند بی‌ارتباط با وضعیت اجتماع نیست. به همین دلیل سیاه‌نمایی چوبک از جهان اطرافش گاهی چنان افراطی می‌شود. که به واقع‌نمایی رمان آسیب می‌زند. ولی این حقیقت را باید پذیرفت که در بحران سیاسی و اجتماعی دوران نویسندگی صادق چوبک یعنی سال‌های ۱۳۲۲ تا ۱۳۴۵ جامعه ما آثار مشهودش همه تلخی و سیاهی بود تا شادمانی. بنابراین منصفانه نیست که بخواهیم تصور کنیم قلم او فقط در توصیف سیاهی‌های جامعه و آدم‌های آن به کار گرفته شده است.

«دیگه باید از این خونیه تق و لق در برم. هی زلزله میاد و هی تیرای سقف چرق چرق صدا می‌کنه. حضرت آقای آسید ملوچ! خوب گوشتات رو واز کن. من می‌خوام برم تو مسجد نو یه حجره بگیرم توش بشینم. اونجا از اینجا غرس وقایم تره. حیاطش ولنگ و وازه؛ تا زمین جم خورد میدوم میرم تو حیاط. خودش یه حرکتیه. اما یه هو آدم نیس میشه ها...وختی زلزله شهر و بلعید، هزار سال دیگه مردم میان دور هم جمع میشن و میگن یه روزی اینجا یه شهری بود و خاک بلعیده تش.» (چوبک ۱۳۴۵: ۱۳۱-۱۳۰)

– نظام‌های فاسد و ستمگر

در رمان «سنگ صبور» شاهد تأثیر عملکرد نظام‌های فاسد بر سرنوشت افراد هستیم، به طوری که فقط شخصیت بلقیس، شخصیتی که خیانت می‌کند -خیانت او را می‌توان به سطح گسترده‌تری تعمیم داد- زنی زشت‌رو و بدخواه همگان به زندگی‌اش ادامه می‌دهد. او علت رفتارهای خود را این گونه در داستان مطرح می‌کند «از روزی که به دنیا آمده به دلیل مرگ مادرش سیاه بخت بوده، زن دوم پدرش او را به کلفتی می‌گیرد و سپس ازدواج می‌کند و زندگی او بدتر سیاه می‌شود.» (همان: ۱۰۵) در واقع بلقیس با بیان این تکه از زندگی خود بسیاری از گناهان و بدی‌ها را ناشی از تأثیر جامعه و افراد آن می‌داند. در داستان چوبک شخصیت‌ها هر چه بیشتر دست و پا می‌زنند بیشتر در بدبختی فرو می‌روند و نجات دهنده‌ای وجود ندارد.

چوبک با بیان سرگذشت هر یک از این شخصیت‌ها به نقش جامعه در شکل‌گیری شخصیت و جایگاه امروزی این افراد می‌پردازد. عملکرد نظام‌های فاسد باعث بقای این گونه افراد خیانت‌کار در جامعه می‌شود و دیگر افراد همگی یا رو به انهدام می‌روند و یا همچون احمدآقا، سنگ صبور خودشان می‌شوند و می‌ترکند. درون‌مایهٔ رمان «سنگ صبور» حضور نظام‌های فاسد و تنهایی آدم‌هایی است که به این نظام‌ها اجازهٔ ستمگری می‌دهد

خرافات و تشکیک در اعتقادات گذشته

در ادبیات داستانی اقلیمی خواننده با زادگاه بومی، سفرها، آداب روستاها، معتقدات مردم، تغییرات و بحران‌های اجتماعی، چرخش فضایی، مهاجرت، مسئله زیست بومی، مرور نوستالژی و روایت گذشته‌های خاطره‌انگیز آشنا می‌شود. این آثار ادبی معمولاً عمیق‌تر می‌توانند ناامنی و آشوب، ازدواج‌های سنتی، اضطراب گرسنگی و نداری، فقر و مشکلات مالی، زور و ستم قدرتمندان نسبت به مردم فرودست را نشان بدهند. رمان و نثر اقلیمی، از بُعد فضا اهمیت دارد و شکوه مکان و محل در روایت تجلی پیدا می‌کند، حتی اگر این شکوه و زیبایی فقط شامل مجموعه احساسات و شیوه تفکر و رفتار شخصیت‌های داستان باشد که برای خواننده کاملاً متفاوت و شاید عجیب به نظر آید.

گوهر با آن‌که زنی پرمهر نسبت به اطرافیانش است، از دید اجتماع زنی منحرف و فاسد تلقی می‌شود. در واقع، گوهر در تضاد با نام و نقش خود در اجتماع قرار دارد، بدین صورت که او باعث تجمع و دل‌بستگی افراد نسبت به خودش و هم‌دیگر شده بود، او می‌توانست خوش‌بختی را برای حاج اسمعیل، احمدآقا و دیگران به ارمغان بیاورد، اما اجتماع به دلیل باورهای خرافی و منفعت‌طلبی‌های شخصی و برچسب حرامزادگی زدن بر پسرش، نقشی را به او تحمیل می‌کند که ارزش را به ضدازش بدل می‌کند. در واقعه باورهای خرافی دینی باعث فرو رفتن هر چه بیشتر زندگی این افراد در بدبختی و فقر است. در داستان می‌بینیم در حرم شاه چراغ دماغ کاکل زری خون می‌آید و همین باعث می‌شود تا برچسب حرام زادگی بر او زده شود و مادر و فرزند را از خانواده طرد کنند و سپس مادر که از خانواده و جامعه طرد شده است، برای گذران زندگی به تن فروشی روی می‌آورد. «احمد آقا پس از مرگ همسایه‌ها، خانه را ترک نمی‌کند و مدام پناه می‌برد به عنکبوت و کتاب. به تدریج، داستان شکلی افسانه وار و اسطوره‌ای به خود می‌گیرد؛ با روشنفکر مآبی‌های درون داستان. آنگاه آدم‌هایی چون انوشیروان، بوذرجمهر، یعقوب لیث، عمرو لیث، زروان، اهریمن، مش، مشیانه و... در داستان به چشم می‌آیند و پاره‌هایی زاید به داستان وصله می‌خورند.» (تسلیمی ۱۳۹۳: ۷۸)

انکار حقیقت ثابت و عینی همراه نقد طنزگونه از مذهب

از جمله ویژگی‌های ادبیات اقلیمی درج تعصبات سخت‌گیرانه قبیله‌ای، بیان خرافات و باورها، اوهام، خشونت و گاهی تعرض به کوچک‌ترین حقوق طبیعی انسان‌هاست. که معمولاً در مناطق کم‌جمعیت و فقیرنشین، که نشان دهنده شکل زندگی پردرد و فقرآلود مردم در این مکان‌هاست بیشتر نمود دارد. تصویری که صادق چوبک از جامعهٔ ایرانی در آن زمان و افراد فرودست جامعه می‌دهد؛ همان طور که بیشتر در این متن اشاره شد به قدری دقیق و جزیی است که شناخت زیادی از جامعه و این طبقهٔ اجتماعی و ویژگی‌های روحی و نحوهٔ زندگی و تفکر آن‌ها به ما می‌دهد.

احمد آقا از رفتار و کار شیخ محمود به دلیل به دام انداختن زیارت کنندگان شاه چراغ با پیشنهاد صیغه گوهر با زبانی طنزآلود انتقاد می‌کند « به به، جناب آقا شیخ سلام علیکم و قلبی لدیکم. اقور باشه، کجا تشریف میبرین؟... تو این زن بدبخت رو مایه دس خودت کردی هی به این و اون کرایه میدی با چند تا جمله عربی باصطلاح خودت حلالش میکنی؟» (چوبک، ۱۳۴۵: ۱۸۲-۱۸۷)

او را به باد سرزنش و ملامت می‌گیرد و با تمسخر صیغه خواندن (همان: ۱۸۵) (ر.ک: ۱۸۷، ۷۲، ۱۹۰، ۱۳۹، ۱۵۷، ۱۸۱، ۲۰۹، ۲۲۳).

احمدآقا در نهایت باز با ایجاد فضایی گفت‌وگو محور با زبانی استهزای و هزل‌گونه بیان می‌کند: « من بلام: انکحت و زواجت ... » (همان: ۳۱۴) شیخ محمود در جواب احمدآقا می‌گوید: «چراغی را که ایزد برفروزد، هرآنکم پف کند ریشش بسوزد» (همان: ۱۸۸)

فقر، جهل و عدم آگاهی:

اثر ادبی اقلیمی، نوعی طراحی و تصویرگری از زمان، مکان، فضا و مردم یک جغرافیاست. اصلی‌ترین پیامد ادبیات اقلیمی همین است که در واقع این نوع ادبیات، ادبیات مردم است که فشرده و محکم به مردم‌شناسی می‌پردازد. بنابراین بیان عواملی از جمله فقر و زندگی پر درد مردم این مناطق که معمولاً در مناطقی کم جمعیت و فقرنشین زندگی می‌کنند به نحوی بیان‌کننده میزان اهمیت آنها برای نویسنده محسوب می‌شود. بسیاری بر این باور هستند که اهمیت آثار چوبک در این است که بیان‌کننده فقر جامعه به شکلی عریان است؛ اما باید توجه کرد که بسیاری از نویسندگان نیز درون مایه اصلی آثار خود را فقر و بازنمایی آن در جامعه قرار داده‌اند. بنابراین باید اهمیت آثار چوبک را در جایی دیگر جستجو کرد.

خاصیت و ویژگی آثار چوبک این است که اگرچه او قصه آدم‌های فقیر و فرودست را روایت می‌کند اما ابداً روایت قصه‌های او به شکل بسیاری از قصه‌نویسان رئالیست سوسیالیستی معاصر نیست که سختی و نابرخورداری از امکانات آدم‌های قصه‌اش را به ارزش‌ها پیوند بزند که - مثلاً - طبقات مرفه و برخوردار از آنها بی‌نصیبند.

او در عین حالی که قربانی شدن این آدم‌ها را بر اثر تقسیم ناعادلانه ثروت و آگاهی در قصه هایش نشان می‌دهد، لایه‌های پنهان ذهن آنها را نیز می‌کاود و جهلی تاریخی را نشان خواننده می‌دهد.

قصه سنگ صبور با وجود شباهت و اشتراک فکری که با نظرگاه سوسیالیستی نویسندگان چپ‌گرای دهه‌های ۳۰، ۴۰ و ۵۰ دارد اما در وجهی دیگر، به هیچ رو نفس فرودست بودن و بی‌بهره بودن را تقدیس نمی‌کند بلکه درون خود این آدم‌های نگون‌بخت را هم می‌کاود و جهلی را نشان خواننده می‌دهد که قرن‌ها به مثابه عاملی بازدارنده مانع از هر کنشی برای برون‌رفت از وضعیت تاریخی این آدم‌ها شده است. بنابراین اهمیت داستان‌های چوبک در این است که آثار او بیان‌کننده نقطه تلاقی فقر و جهل هستند.

- نقد جبرگرایی

چوبک در سطور، از بیان احمدآقا خطاب به آسید ملوچ، جبرگرایی را نقد هم می‌کند و بر اختیار و آزادی انتخاب صحنه می‌گذارد: «تو می‌دونی که جونت دس من و اگه بخوام می‌تونم به یک چشم هم‌زدن میون انگشتم بچلونم تا ریقت دربیاد؟ اگه من بکشم می‌گن قضا و قدر این طور خواسه بود که احمدآقا بکشدش. اگه ولت کنم خودر نفله بشی، اونوخت می‌گن اگه هزار لشکر دوروبرش گرفته بود که بکشدش، چون خدا خودش نخواس، نتونسن کاریش بکنن. همین حالا می‌کشم. من رفیق نمی‌خوام. اما فایده نداره. هر کاری بسرت بیاد می‌گن خدا اینجور خواسه بود. مسخره‌س. همه چیز رو اتفاقه. وجود مام اتفاقیه. من ممکن بود باشم یا نباشم. اگه دو نفر زیر لحاف بهم نچسبیده بودن احمدآقایی وجود نداشت. ممکن بود که اونا اصلاً خودشون نباشن که برن زیر لحاف» (چوبک، ۱۳۴۵: ۲۱-۲۲)

اما در کلیت داستان سنگ صبور تقدیرگرایی و سرسپردگی شخصیت‌ها به سرنوشت محتومشان موج می‌زند. تیره روزی شخصیت‌ها در داستان از جمله گوهر با ازدواجش و آن سرنوشتی که برای او کاکل‌زری فرزندش پیش می‌آید و یا عاقبت جهان سلطان در نهایت تمام شخصیت‌ها بنا به تقدیر گرایی که چوبک بیان می‌کند گرفتار شده و همه سرنوشت محتوم خود را می‌پذیرند.

- بیان کابوس تنهایی و هذیان اندیشی شخصیت‌ها:

موضوع و مضمون اساسی سنگ صبور علاوه بر تنهایی یک انسان اشاره به تنهایی تمام انسان‌ها دارد «این مضمون تبدیل به روش داستان سنگ صبور شده است. شخصیت‌های این داستان درون خود سخن می‌گویند و با دیگران هم درون خود سخن می‌گویند. چوبک هیچ گفتگو و حتی شعرهای که از رودکی و عرفی شیرازی بیان کرده است را بی خود و بی جهت در کتاب خود قرار نداده است همه مصداق سنگ صبور و داستان آن هستند». (ر.ک: براهنی، ۱۹۳۲: ۱۳۹۲)

بیان اندیشه‌های کاکل‌زری در دوری از مادرش «یک، دو، سه، چهار چقده ماهی تو حوض هس! مٹ النگوای دس نم تو آفتاب برق می‌زنن. مٹ خون سر مرغ. همه این ماهیا مال خودمه. احمدآقا گفت: «همش مال خودت باشه» می‌گیرم، می‌برم شب تو بغل خودم می‌خوابونمشون. حالا که نم نیس، تو بغل ماهیا می‌خوابم، همونجور که دیبو تو بغل نم می‌خوابه. اووخ! من می‌شم

دیو و ماهیا میشن ننم... ننم قربون صدقش می‌ره؛ ننم دیو رو دوس می‌داره. از ننم پرسید: «این بچته؟» ننم سرشم تکون داد و گفت: «ها...» (چوبک، ۱۳۴۵: ۲۱۷)

- عدم قطعیت و عدم انسجام متن

بر اساس این مولفه همه چیز نسبی است. حقیقت به زمان و مکان و زمین بستگی دارد و به همین دلیل، متغیر و بی‌ثبات است. «در متن ادبی نیز معنا قطعیت ندارد و متن به چیزی در بیرون خود ارجاع نمی‌دهد؛ بلکه ارجاع آن به خود است.» (شمیسا، ۱۳۸۵: ۳۲۶)

آنچه سنگ صبور صادق چوبک را از اثر ادبی صرف به داستانی فراتر از پست مدرن و یا حتی اقلیمی -بومی- تبدیل کرده است به کارگیری «تک گویی درونی» به عنوان اصل شکل دهنده داستان است. «تک گویی یکی از شیوه‌های ارائه جریان سیال ذهن است. تک گویی درونی بیان اندیشه هنگام بروز آن در ذهن است پیش از آن پرداخت شود و شکل گیرد. در این شیوه خواننده به طور غیر مستقیم در جریان افکار شخصیت داستان و واکنش‌های او نسبت به محیط اطرافش قرار می‌گیرد. جریان سیال ذهن به کل حوزه آگاهی و واکنش عاطفی - روانی فرد گفته می‌شود.» (میرصادق، ۱۳۹۴: ۵۹۰-۶۰۱)

چوبک با بهره‌گیری از جریان سیال ذهنی شخصیت‌ها و بیان داستان از خلال افکار، احساسات، تاملات و خاطرات شخصیت‌ها به شکلی پیچیده و اغلب بدون ترتیبی منطقی توانسته راوی را از داستان حذف کند. همچنین انسجام متن توسط چوبک با بکارگیری از دو نوع خط و دو شیوه بیان مختلف و ایجاد گفت‌وگوهای منقطع باعث عدم انسجام متن می‌شود. البته استفاده از فرا داستانی، در این شیوه بسیار موثر بوده. چوبک با ترفندهای خاص خود مرزهای هستی‌شناسانه را مخدوش می‌کند. به طور مثال با سخن گفتن و حضور گوهر در داستان با وجود اینکه مرده است (همان: ۱۶۶) یا جهان سلطان مرده (همان: ۲۹۸-۳۰۰) و یا نوشتن از شیشه‌های شکسته (همان: ۱۶۹، ۱۶۳) دیگر اینکه در داستان سنگ صبور زمان داستان نیز مستقیم و خطی نیست و در نتیجه استفاده از این روشها انسجام متن از بین می‌رود.

«اساسی‌ترین خط ممیز داستان نو در برابر داستان قدیم، تعلیق و تردید در مقابل قطعیت در ساختار اندیشه و فرم اثر است. عنصر مسلط ادبیات به ویژه داستان، عدم قطعیت است؛ حتی در فرم‌های داستانی پیشامدرن نیز روایات بیهودگی بر روایات دیگر غلبه دارد.» (تسلیمی، ۱۳۹۳: ۱۳)

- زبان گفتاری و گفتگو نویسی

داستان در ادبیات اقلیمی بر شخصیت‌ها، لهجه‌ها، گویش‌ها و رسوم یک منطقه تاکید دارد. «چوبک در داستانهایش با بهره‌گیری از طیف متنوعی از اقشار جامعه با مشخصه و خاستگاه فردی و اجتماعی متفاوت سعی در ارائه گونه‌زبانی متنوع مردم دارد. البته این نوع از داستان نویسی و توجه به زبان مردمی در آثار جمالزاده با استفاده از ضرب‌المثل و صادق هدایت با تاکید بر باورهای مردم، آداب و رسوم عامه در داستان نویسی دارای سابقه است. با این وجود نگاه چوبک از آثار دو نویسنده فوق‌الذکر با نشان دادن زبان عادی و عریان مردم کوچه و بازار فراتر می‌رود و کارکرد عظیم و چند لایه آن را نمایان می‌کند.» (اصلانی، ۱۳۸۳: ۴۷-۴۶)

ویژگی مهم دیگر چوبک نسبت به معاصرین خود توانایی او در گفتگو نویسی است. گفتگوهای عامیانه و لهجه‌دار اولین بار توسط چوبک در رمان فارسی به کار گرفته می‌شود. بی‌تردید او استاد گفتگو نویسی است و در توصیفات عینی بسیار تواناست. «چوبک خوانندگانش را به دنیای حقیر و سیاه ... شخصیت‌های مطرود اجتماع می‌کشاند. او در ترسیم شخصیت‌های بی‌رحم است. از تاریک‌ترین پلیدی‌ها سخن می‌گوید. در توصیف از کوچک‌ترین جزئیات نمی‌گذرد و خواننده را قدم به قدم به سوی نتیجه‌گیری کامل می‌کشاند و به جای این که تحقیر ما را به شخصیت‌های معیوب و ناقص خود جلب کند، خشم ما را به نوع زندگی آنها و واقعیت نهفته در پشت آن بر می‌انگیزاند.» (دهباشی، ۱۳۸۰: ۶۸)

کاکل زری: «نم رف تا تاریک شد. یه هو دیو از پشت درختا اومد قاپش زد و بردش تو کته زغالی. ننم دیگه نمی‌یادش. در اتاق ننه با دیو رف تو اتاق خودمون؛ بعد آقا دیو تنوره کشید رف هوا. ننم رف تو کته زغالی سر دیو رو بجوره. رشک شپشاش بگیری.» (چوبک، ۱۳۴۵: ۳۶)

براهنی در رابطه با زبان گفتاری چوبک نوشته است که «چوبک گفتار را در داستان به زمان متصل می‌کند و آن را به شکل کتابی و ادبی در می‌آورد این نوع از نوشتن در نتیجه تمرین، ممارست و دقت در شیوه بیان مردم عادی به دست می‌آید. او با اندیشیدن و بکارگیری عواملی همانند درک جایگاه ادغام حروف، صداها و کلامت در زبان مردم عادی و اینکه در چه جایگاهی از کلام آن را کش می‌دهند و از ضرب المثل استفاده می‌کنند توانسته زبان مردم عادی را به شکلی کاملاً ماثراً در داستان خود استفاده کند. این گونه توجه به شیوه صحبت کردن مردم عادی نتیجه دقت چوبک است. چوبک با استفاده از این ابزارها شخصیت‌های خود را در داستان‌هایش شکل می‌دهد و با تقلید از زبان مردم عادی، قصه‌ها و اندیشه آنان را به شکلی هنرمندانه و کاملاً موفق بیان می‌کند.» (براهنی، ۱۳۸۰: ۵۸۷-۵۶۳)

برای این که گفته دکتر براهنی عینیت پیدا کند به قطعه کوتاهی از رمان سنگ صبور توجه کنید: «با حرومزادگی و مار از سوراخ بیرون کشی. نه، حتماً حال و بالت خوبه؛ بمنم چیزی نمیگی. تو میدونی مرحوم شوورت بزنده ای خیلی بمن اعتقاد داشت؟ من دلم میخواد یه کمکی بتو بکنم. رای دیروز گوهر و پیش زلیخا دیدم؛ ماشاالله درشت شده پا به بخته. میدونی دختر باید زودی شوورش داد و از سر وازش کرد؟ دختر بالغ مته میوه رسیده میمونه؛ اگه نچینیش خودش لق میشه میفته و دیگه بدرد صاحب نمیخوره. خب بگو ببینم چه خیالی و اسش داری؟ این دختر وخت شوورشه، نباس گدوشت بترشه» (چوبک، ۱۳۴۵: ۶۱)

مینا	باخصی های مکتب جنوب (سنگ صبور)	پیوندها
شخصیت	کید بر شخصیتها، لهجهها، گویشها و رسوم یک	شخصیت‌های فرودست و ضعیف
زمان	عدم انسجام	تعدد زمان و پرش نویسنده در زمان و ایجاد فضای خاص متفاوت
روایت	شکستن قواعد نثر	روایتگر من ذهنی یا اول
ایدئولوژی	نقد ایدئولوژی	بیان نقاط ضعف و ناکارآمدی
فرهنگ	شکستن قوانین و قواعد سنتی	تجدید نظر در قواعد سنتی
	ترکیب و تلاقی	کهای مختلف سنلتهکلی بوم، زیست و اقلیم
	تحولات اجتماعی و تاریخی	تفکرات و تصورات بیمها و امیدها، آرمانها
زبان		مستهجن و زبان مردم متوسط
پیرنگ	ترکیب واقعیت و خیال	اصطلاحات بومی و محلی
		تغییر زمان و مکان
		استفاده از رویاها و
		درک ذهنی روایتگر

جدول ۲. نمایی کلی- پیوندهای رمان سنگ صبور به عنوان اثری اقلیمی با مولفه‌های مکتب پست مدرن نتیجه گیری

بسیاری از مؤلفه‌های مکاتب پست مدرنیسم و ادبیات اقلیمی را می‌توان به شکلی ترکیبی در رمان سنگ صبور مشاهده کرد؛ البته استفاده چوبک از این مولفه‌ها بسیار ماهرانه بوده به نحوی که تشخیص آنها خواننده را در مکاتب متفاوت سرگردان می‌کند.

مولفه‌های مانند: زبان گفتاری و گفتگو نویسی، عدم قطعیت وعدم انسجام متن، بیان کابوس تنهایی و هذیان اندیشی شخصیت‌ها، نقد جبرگرایی، تقدیرگرایی، فقر، جهل و عدم آگاهی، انکار حقیقت ثابت و عینی همراه با نقد طنزگونه از مذهب، خرافات و تشکیک در اعتقادات گذشته، نظام‌های فاسد و ستمگر، توصیف واقعیت‌های و نفی کلیت و جامعیت از عقیده، بهره‌گیری چوبک از عناصر گوناگون فرهنگ عامه و جغرافیای طبیعی و انسانی، مانند باورها و عقاید، آیین‌ها، همه به شکلی ترکیبی در سنگ صبور وجود دارد. همه این مولفه‌ها به علاوه آشنایی عمیق چوبک با فرهنگ مردم حاشیه نشین، فقیر و بهره‌گیری بسیار از عناصر اقلیمی و بومی در پرداخت داستان را می‌توان از توفیق‌های چوبک در به وجود آوردن نگاهی نوآورانه همراه با پرداختی نو به مولفه‌های پست مدرن دانست. افزون بر آن تکنیک‌های به کار رفته در رمان سنگ صبور مانند نقیضه پردازی و طنز وجود در گفت‌وگوهای داستان، شیوه داستان نویسی و استفاده از لحن‌های مختلف از دیگر ابداع‌های چوبک در این رمان است که خواننده را برای مطالعه اثری ترکیب شده از پست مدرنیسم و ادبیات اقلیمی ترغیب می‌کند.

منابع

- اصلانی، محمدرضا (۱۳۸۳)، صادق چوبک، تهران: قصه
- براهین، رضا (۱۳۸۰)، قصه نویسی، تهران: نگاه
- براهین، رضا (۱۳۹۰)، طلا در مس، تهران: زریاب
- تسلیمی، علی (۱۳۹۳)، گزاره‌هایی در ادبیات معاصر ایران (داستان) تهران: اختران
- پاینده، حسین (۱۴۰۱)، داستان کوتاه در ایران (داستان پسامدرن) تهران: نیلوفر
- چوبک، صادق (۱۳۵۲)، سنگ صبور. تهران: جاویدان
- کهون، لارنس (۱۳۸۵)، از مدرنیسم تا پست مدرنیسم، تهران: نشر نی
- دهباشی، علی (۱۳۸۰)، یاد صادق چوبک، تهران: نشر ثالث
- رهبریان، محمدرضا (۱۳۹۶)، برخاکستر ققنوس، تهران: مروارید
- زارعی، روح اله (۱۴۰۱)، از روزن ناخودآگاه، تهران: نگاه معاصر
- شمیسا، سیروس؛ (۱۳۹۹)، انواع ادبی؛ تهران: دانشگاه پیام نور
- میرصادق، جمال (۱۳۹۳)، ادبیات داستانی، تهران: سخن
- میرعابدینی، حسن (۱۳۷۷)، صدسال داستان نویسی ایران، تهران: چشمه